

TEISINIO VEIKSNUMO AMŽIUS KAZIMIERO TEISYNE (1468 M.), JO KILMĖ IR METODINĖ REIKŠMĖ LIETUVIŲ PAPROČIŲ TEISĖS IKI 1529 METŲ VEIKIMUI PAŽINTI

Artūras Dubonis

Vilnius

1. Sovietinės *perestroikos* laikais Innos Starostinos atliktas šiuo metu paskutinis išsamus Kazimiero teisyne tyrimas¹ įrodė, kad pirmojo užrašyto Lietuvos teisės paminklo normose išliko nemažai senesnių epochų teisinių santykių apraiškų. Istorikės nuomone, naujausios, XV a. pirmosios pusės, buvo 1413 m. Horodlės sutarties ir 1447 m. privilegijos Lietuvos bajorijai nuostatų pritaikymas normose ir atitinkamos terminijos vartojimas. I. Starostina, tvirtai paneigdama Rusų tiesos poveikį Teisynui², visgi neaptarė kitų galimų Lietuvos kaimynų teisės įtakų, tik kai kada nurodė normas, kildintinas iš lietuvių papročių teisės, tačiau paliko jas savo tyrimo paraštėse³. Kita vertus, atskiros lietuvių teisės egzistavimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) įrodymai virto provokuojančiu iššūkiu Rusijos teisės istorijos tyrimų tradicijos postulatui, kad lietuvių teisė iš esmės buvo rusiška ir lenkiška. I. Starostinos mokslinių tyrimų metodikas praturtino ir lietuvių mokslininkų darbai⁴, ir didelę lietuvių teisės įtaką pripažinusi rusų istoriografijos asmenybė – Vladimiras Pašuta⁵. Įrodytas lietuvių papročių teisės poveikis LDK teisei ir jau atlikti tyrimai⁶ teikia metodinių galimybių tirti seniausios Lietuvos papročių teisės normų rinkinio – Kazimiero teisyne (1468 m.) – šaltinių kilmę ir jų chronologiją. Nė viena smulkmena, išpausta tokiaame išskirtiniame istorijos ir teisės šaltinyje, negalėjo būti atsitiktinė, todėl verta plačiau apie jas

¹ *Старостина И. П.* Судебник Казимира 1468 г. // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1988–1989 годы / Отв. ред. А. П. Новосельцев. Москва, 1991 (toliau – *Старостина И. П.* Судебник Казимира), c. 170–344.

² *Ibidem*, c. 243–255.

³ Jų neapibendrina, pamini priešokiais, pavyzdžiui, priklydusių gyvulių ir radybų atvejus reguliavo senas paprotys, žr. *ibidem*, c. 278.

⁴ *Ibidem*, c. 254–256 (minimi V. Andriulio, E. Gudavičiaus, K. Jablonskio, A. Janulaičio, S. Lazutkos darbai).

⁵ I. Starostina jį dažnai cituoja, žr. *ibidem*, c. 170 (4 nuoroda), 247, 253, 255.

⁶ *Lazutka S., Gudavičius E.* I Lietuvos Statuto šaltinių klausimu // Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų darbai. Istorija. T. 11. Vilnius, 1970, p. 149–175 (ypač E. Gudavičiaus tekstas p. 150, 165–175); *Andriulis V.* Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisyne) // Teisės bruožai Lietuvoje XV–XIX a. Vilnius, 1980, p. 6–23.

sužinoti. I. Starostinos atliktus bendros atsakomybės už nusikaltimus ir kryptiną jos naikinimą LDK teisėje tyrimus galima išplėsti ir pagilinti. Šis tikslas yra dalis tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Antrasis Lietuvos Statutas: Temidės ir Klėjos teritorijos (Antrojo Lietuvos Statuto 450 metų sukakčiai)“ (Vilnius, 2016 m. lapkričio 17–18 d.) perskaityto pranešimo.

2. Šeima buvo bendros atsakomybės subjektas, jos nariams kartu reikėjo atsakyti už vagystę, kai apie ją žinojo. Tai išdėstyta keliuose normose Kazimiero teisyne pradžioje⁷. Mums svarbi pirmoji norma:

Jeigu vagį atves su įkalčiu, ir jei galės užmokėti, tuomet užmokėti tikrąją voginio vertę [arba galimas variantas „užmokėti ieškovui“]. Jeigu namie nieko neturės, o žmona su suaugusiais vaikais apie tai žinojo, užmokėti žmona ir vaikais, o jį patį – į kartuves. O jei būtų mažų vaikų, jaunesnių kaip septynerių metų, – jie dėl to nekalti.⁸

Iš normos formulavimų numanytina, kad vagys patriarchalinėje visuomenėje dažniau buvo vyrai. Teisynas į atsakovus įtraukė žmoną ir „suaugusius“ šeimos vaikus, nustatęs jiems 7 metų pilnametystės amžių. Visi jie turėjo kompensuoti žalą savo asmeniu, t. y. tam tikromis aplinkybėmis galėjo būti įkalinti grandinėse, kol užsimokės, arba atsidurti ieškovo vergijoje. Jų baudžiamąją atsakomybę riboja išlyga, kad žmona ir „suaugę“ vaikai atsakovais tampa tuo atveju, jei šeima negalėtų atlyginti žalos ieškovui. Vadinas, dar senesnėje lietuvių papročių teisės normos tradicijoje už kriminalinius nusikaltimus būdavo baudžiami visi šeimos nariai, be jokių amžiaus apribojimų. Būtina pridurti, kad nepilnametis 7 metų vaikas galėjo būti senesnis lietuvių teisės subjektas už Teisyne užrašytą 1468 m. lietuvių papročių teisės redakciją, nes kai kurios normos tais metais galėjo būti nepakeistos. Pavyzdžiui, Kazimiero teisyne išliko dar platesnės bendros baudžiamosios atsakomybės liekana – tai galima visų namiškių *namų* atsakomybė. Teisynas (§ 5) nekaltais pripažino vagies žmoną, vaikus ir *namus*, jei voginys – įkaltis nebuvo atneštas į namus ir juose panaudotas.

O jei piktadarys ką nors kieno nors pavogtų, ir ten, kur buvo pavogta, jį sugautų su įkalčiu, o namo nebūtų nunešęs, žmona ir vaikai tuo nepasinaudojo: kentėk, piktadary, o žmona ir vaikai, ir jų namai nekalti.⁹

⁷ Teisyno normas Rusijos mokslininkai sunumeravo XIX a. pabaigoje, žr. *Старостина И. П. Судебник Казимира*, с. 223.

⁸ Kazimiero teisyne patikslinta publikacija, žr. *ibidem*, с. 336: «[1] Што с лицомъ приведут татя, боудеть ли мочи чимъ заплатит, ино заплатити истинну. Пах ли чого в дому не будеть, будеть жона тое ведола з детьми оужо изрослыми, жоною и з детьми платит, а самого на шибеницю. А што будеть малыи дети ниже семи год, тыи в томъ не[ви]нни.» Lietuviškas viso Teisyno vertimas, žr. Kazimiero teisynas (1468 m.) // [Acta historica Lituanica, t. 1]. Vilnius, 1967, p. 16–19.

⁹ *Старостина И. П. Судебник Казимира*, с. 337: «[5] А коли бы злодеси што у коз[о] украл,

Terminas *namai*, «дом», pavartotas dviprasmiškai: voginys atnešamas į namus, t. y. pastatų ir juose kaupiamų reikalingų daiktų, įvairaus turto kompleksą, bet žalą kompensuoti turi, jei nusikalto, žmona, vaikai ir namai. Šiuo, antruoju, atveju *namai* gali būti suprasti kaip kraujo ryšiais siejamų kartu gyvenančių *namiškių* grupė – už patriarchalinę šeimą didesnis giminaičių kolektyvas.

3. Tikslaus teisinės atsakomybės amžiaus nurodymas buvo skirtas individualizuoti bendrą teisinę atsakomybę, nes „nesuaugę“ šeimos vaikai būdavo atleidžiami nuo bausmės. Šią išlygą tų laikų teisiniuose santykiuose reikia vertinti kaip humaniškumo apraišką, o ji krikščioniškos kilmės¹⁰. Kazimiero teisyne normai artimą „suaugusį“ 7 metų vaiką aptinkame Vokiečių ordino Prūsijos teisėje. 1340 m. Prūsų (Pamedėnų) teisyne, § 114, už nepilnamečio, 9 metų, vaiko nusikaltimą, kito vaiko nuskandinimą, taikytas teisinio neveiknumo, nepilnametystės amžius – iki 6 metų¹¹. Jį einantis vaikas negalėjo būti liudininkas nuskandinimo byloje. Veikiausiai 7 metai buvo liudyti tinkamas amžius. Minėtoje prūsų normoje už nepilnamečio, t. y. 9 metų, vaiko nusikaltimą, kito vaiko nuskandinimą, atsakė įtariamąjo tėvas. Jei vaikas būtų sulaukęs 10 metų, jau būtų atsakęs asmeniškai, nes būtų buvęs pilnametis. Panašus pavyzdys yra Livonijos istorijos šaltiniuose, kur Eiliuotojoje Livonijos kronikoje užfiksuotas faktas, kaip 1260–1261 m., malšindami kuršių sukilimą, Ordino kariai užimtos Dzintarės pilies griuvėsiuose žudė (baudė mirtimi už išdavystę) visus vyrus nuo 11 metų. Moterims ir jaunesniems vaikams buvo dovanota, jei maldavo pasigailėti¹². Matome, kad kuršių atveju peržengti 10 metų amžių prilygo mirties nuosprendžiui, t. y. krikščionių supratimu jie buvo sulaukę pilnametystės ir nusikalto.

Lietuvių papročių teisėje nepilnamečio vaiko išlygos atsiradimas neaiškus, todėl spėtina ją buvus bent nuo Lietuvos krikšto 1387 m. iki 1468 m. I. Starostina

а где украдено, а тамъ его ухватятъ с лицомъ, а в домъ будетъ не принес, жена и дети того не поживали, злодеси тръпи, а жена и д[о]м ихъ неповинень.»

¹⁰ Koranyi K. O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego z r. 1529 // Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania Pierwszego Statutu Litewskiego / Pod. red. S. Ehrenkreutza. Wilno, 1935 (toliau – Koranyi K. O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego), s. 130–137.

¹¹ Vakariinių lietuvių teisinis iš 1340 metų, žr. Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. Kaunas, 1948 (toliau – Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės), p. 243–250 (§ 114); Пауцмо В. Т. Помезания. «Помезанская Правда» как исторический источник изучения общественного и политического строя Помезании XIII–XIV вв. Москва, 1955, с. 154–155; Iura prutenorum / Wydał J. Matuszewski et al. Toruń, 1963 (toliau – Iura prutenorum), s. 56–57.

¹² Eiliuotoji Livonijos kronika / Išvertė P. Žadeikis; vertimą patikslino, suredagavo ir paaiškino R. Petrauskas // Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių / Par. D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis ir R. Petrauskas. Vilnius, 2005, eil. 5966–5976.

iš esmės nurodė pagrindinius galimus nepilnametystės iki 7 metų kilmės šaltinius: plačiai pagrindė kilmę iš romėnų teisės¹³, taikymą krikščionių Bažnyčioje, Rytų ir Vakarų, ir pritaikymą pasaulietinėje teisėje¹⁴. Istorikė nesigilino, kaip išlyga pateko į lietuvių teisę, tik konstatavo jos arba vakarietišką, arba bizantinę, iš LDK rusėnų, kilmę, – bet ne maskvėnišką, – ir pateikė konkretų teismo praktikos pavyzdį, kaip iki Pirmojo Lietuvos Statuto (toliau – PLS) rusėniškose žemėse 7 metų nesukakęs vaikas buvo atleistas nuo šeimai skirtos bausmės¹⁵. I. Starostina paneigė Rusijos istoriografijos tradiciją, kuri pripažino tik bizantinę, rusišką, išlygos prigimtį¹⁶. Iš tikrųjų, giliau ištirtas nepilnametystės amžiaus normos atsiradimas, kaip pamatysime toliau, – tai konceptuali lietuvių papročių teisės problema. I. Starostina nežinojo iki 7 metų teisiskai nepilnamečio vaiko Prūsų (Pamedėnų) teisyne. Teisynas svarbus, nes nuo XV a. pradžios galėjo veikti Žemaitijoje, kai žemaičių diduomenę Ordinas, kraštą didžiajam kunigaikščiui Vytautui atidavus Vokiečių ordinui, įpareigojo laikytis prūsų teisės¹⁷, ėmė skirti žemaičių valsčių administratorius, kamarininkus¹⁸, – prūsų teisėje numatytus pareigūnus. Tarkime, kad krikščioniška vaikų iki 7 metų teisinę atsakomybę varžanti išlyga į lietuvių papročių teisę galėjo ateiti iš žemaičių iki Kazimiero teisyno užrašymo 1468 m.¹⁹ Kita vertus, prūsų teisės taikymo Žemaitijoje klausimas netirtas, todėl nežinome, kaip (ar) ji veikė tikrovėje. Formaliai teigiant, jos hipotetinę galią turėjo nutraukti 1492 m. rugpjūčio 22 d. didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegija Žemaitijai, nes privilegijos rusėniškoje versijoje numatoma skundus, apgavystes ir šmeižto bylas spręsti laikantis lietuvių teisės²⁰. Lotyniškoje privilegijos versi-

¹³ Romėnų teisėje vaiko amžius truko iki 7 metų imtinai, iki 14 – jie vyresni nepilnamečiai, bet merginoms taikyta 12 metų riba, o nuo 14 – pilnamečiai, žr. *W. Suder. Klasifikacija wieku ludzi w Imperium Rzymskim // Kwartalnik Historyczny. R. 84, nr 3, s. 589–591.*

¹⁴ *Старостина И. П. Судебник Казимира 1468 г. о личной и семейной ответственности при уголовных преступлениях // Восточная Европа в древности и средневековье. Москва, 1978 (toliau – Старостина И. П. Судебник Казимира 1468 г. о личной), с. 257–258.*

¹⁵ *Ibidem*, с. 258–259, nuoroda 38 (с. 259).

¹⁶ *Ibidem*, с. 253–254.

¹⁷ *Пауцто В. Т. Образование Литовского государства. Москва, 1959 (toliau – Пауцто В. Т. Образование), с. 80, 126–127.*

¹⁸ *Almonaitis V. Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais. Kaunas, 1998, p. 77.*

¹⁹ K. Jablonskis spėjo, kad Vilniaus vaivada, kancleris Mykolas Kęsgaila dalyvavo užrašant lietuvių papročių teisę 1468 m., nes jis prisidėjo prie 1447 m. privilegijos bajorijai atsiradimo, žr. *Jablonskis K. Istorija ir jos šaltiniai / Par. V. Merkys. Vilnius, 1979, p. 185. I. Starostina atsargiai spėlioja apie galimą Vokiečių ordino įtaką Kazimiero teisynui, žr. Старостина И. П. Судебник Казимира, с. 272–273.*

²⁰ *Žemaitijos žemės privilegijos XV–XVII a. Privilegia terrestria Samogitiensia saec. XV–XVII / Par. D. Antanavičius ir E. Saviščevas. Vilnius, 2010, p. 43 ([15]).*

joje tokios *lietuvių teisės*, interpoliacijos ar tekstą paaiškinančios glosos, nėra. Gal ši klauzulė atkeliavo iš spėjamos didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegijos Žemaitijai rusėnų kalba?²¹

Ieškant kitų Kazimiero teisyne nepilnametystės išlygos šaltinių, pravartu pasiaiškinti, iš kur tokia atsirado Prūsų (pamedėnų) teisyne. Žinoma, kad Pamedės prūsai, 1249 m. sudarydami su Vokiečių ordinu sutartį Kristburge, pasirinko lenkų teisę²², bet šioje niekur netaikomos žmogaus amžiaus apribotos teisinės atsakomybės išimty²³. Kita prūsų išimtis, – jau aptarta nuskandinimo normoje (§ 114) įteisinta pilnametystė sukačius 10 metų, – aiškiai perimta iš germanų (Vokiečių ordino) teisės sistemų, net su vienerių dvejų metų nukrypimu nuo to skaičiaus (9 + 1 = 10 metų), kurį, pavyzdžiui, matėme analizuodami kuršių berniukų pilnametystę – 10 + 1 = 11 metų²⁴. Prūsų teisyne 6–7 metų pilnametystės amžiaus kilmės tai dar nepaaiškina, bet jos krikščioniška, su romėnų teise susijusi prigimtis skatina šaltinio ieškoti 1249 m. Kristburgo sutartyje, kai Pamedės prūsai savo teisinės sistemos pagrindu pasirinko lenkų teisę. Popiežiaus legatas Jokūbas Liutichietis, tarpininkavęs Vokiečių ordinui ir prūsams sudarant sutartį, jos tekste aprašė savo pastangas diegti pagonims krikščioniškus papročius ir

²¹ Kazimiero privilegija Žemaitijai neišliko, tiksliai nenustatyta jos originalo kalba – rusėnų ar lotynų – tai vis dar ginčų keliantis klausimas, žr. *ibidem*, p. 11–12, 39.

²² *Pakarklis P.* Kryžiuočių valstybės, p. 239; *Matuszewski J.* Najstarszy zwód prawa polskiego. Warszawa, 1959 (toliau – *Matuszewski J.* Najstarszy zwód), s. 66; *Iura prutenorum*, s. 18–19.

²³ *Matuszewski J.* Najstarszy zwód, s. 152–237 (teisyne tekstas vokiečių kalba ir lenkiškas vertimas).

²⁴ Burgundų teisėje nepilnamečiu laikomas iki 10 metų, žr. *Monumenta Germaniae Historica...* / Ed. G. H. Pertz. Legum t. 3. Hannover, 1863, p. 552, sk. 47, § 3. Analizuodamas, kaip LDK teisėje įveikiama kolektyvinė atsakomybė, K. Koranyi nurodo, kad dėl romėnų teisės ir Bažnyčios poveikio į barbarų germanų teisyne įrašomas nepilnametystės iki 10 metų amžius, žr. *Koranyi K.* O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego, s. 132–133. Apibendrintus duomenis apie atsakomybės amžiaus apribojimus senojoje Vakarų Europos kriminalinėje teisėje, bet necituodamas naudotų šaltinių, pateikė kriminalinės teisės daktaras, Novorosijos universiteto (Odesa) profesorius A. Bogdanovskis (apie jį žr. *Большая энциклопедия. Т. 3 / Под ред. С. Н. Южакова и проф. П. Н. Милюкова. Санкт Петербург, 1901, с. 368*). Juo remiasi I. Starostina. Pirmą žmogaus „teisinio“ gyvenimo dešimtmetį A. Bogdanovskis įterpia tarp 7 (nepilnametystė) ir 14 (pilnametystė) metų kaip ribą, kai nusikaltęs individas galėjo būti baudžiamas, bet švelniau, žr. *Богдановский А. М. Молодые преступники. Вопросы уголовного права и уголовной политики. Санкт Петербург, 1871 (toliau – Богдановский А. М. Молодые преступники), с. 45–46*. Todėl istorijos šaltiniuose šalia nepilnamečio iki 10 metų galima atrasti dvylikametį nepilnametį (plg. Frankų salijų XXIV sk. § 5, kuriame nusikaltimą padaręs berniukas, jei neturi 12 metų, atleidžiamas nuo kompensacijos *fretus*, žr. *Салическая правда (Учебная литература) / Перевод проф. Н. П. Грацианского / Под ред. проф. В. Ф. Семенова. Москва, 1950, с. 28, 107*), prancūzų teisėje XV a. nepilnametės iki 10 mergaitės, o berniukus – iki 10,5–11 metų, žr. *Богдановский А. М. Молодые преступники, с. 47–48*.

įstatymus. Jo nurodymu Ordino broliai iš prūsams suteikiamos lenkų teisės pašalino ne tik naujakrikštams nepriimtinas įkaitintos geležies ordalijas, bet ir visa kita, kas joje nebuvo krikščioniška. Iš tikrųjų Prūsų teisyne, pavyzdžiui, nėra lenkų tuo metu naudotų nekrikščioniškų, nors jas šventindavo kunigas, skandinimo, teisinės dvikovos ordalijų. Legatas asmeniškai ir su savo padėjėjais prūsams aiškino nuodėmės prigimtį. Nuodėmė pakeičia žmogaus padėtį visuomenėje²⁵. Mūsų tyrime svarbu, kad arkivyskupas Jokūbas Liutichietis akcentavo asmeninę kiekvieno žmogaus krikščionio atsakomybę užsitraukiant nuodėmę. Tokiame pamokyme nerandame kolektyvinės, šeimos ar giminės, atsakomybės. Asmeninės atsakomybės diegimas patvirtinamas net dviejose, tiesa, skirtingose Prūsų (Pamedės) teisyne § 114 išlygose, atleidžiančiose nepilnamečius nuo baudmės.

4. Aptarę, kaip teisinė nepilnametystės iki 7 metų samprata galėjo atsirasti prūsų teisėje, o iš čia per žemaičius atsidurti lietuvių papročių teisėje, paieškosime panašių įtakų lietuvių teisei šaltinių, juolab minėjome dar vieną galimą – LDK rusėnų-bizantišką teisę. Imdamiesi jos dar privalome įvertinti krikščioniškos Lenkijos Karalystės teisės poveikio lietuvių teisei tikimybę po 1387 m. krikšto. Vadinamieji karaliaus Kazimiero Didžiojo statutai neminėjo nepilnametystės iki 7 metų, teisinio neveiksnumo amžiaus. Lenkų teisėje vyras pilnamečiu laikytas nuo 15 metų, mergina – bebaigianti 12-us metus²⁶. Vieninteliam Kazimiero Didžiojo statutų 70-ame paragrafe įrašytas kitas amžius – pilnametis nuo 12 metų, kurio sulaukęs jaunuolis galėdavo pradėti teisinį savo ir velionio tėvo skriaudėjų persekiojimą²⁷. Pirmiau aptarėme, kad toks teisinio veiksnumo pradžios amžius su vienu dvejų metų nuokrypiais taikytas barbarų germanų teisyneose. LDK teisėje iki PLS veikė dvi pilnametystės versijos: lenkiška pilnamečio nuo 15 metų, kurios nepastebėjo I. Starostina²⁸, ir kita. Pilnamečio, sulaukusio 15 metų, asmens amžius nurodomas dviejuose dokumentuose iš rusėnų diduomenės aplinkos: XVI a. trečio dešimtmečio pradžios ir 1528 m.²⁹ Kitas pilnametystės amžius

²⁵ Kristburgo sutarties tekstai lotynų kalba ir jos vertimai, žr. *Pakarklis P.* Kryžiuočių valstybės, p. 240; *Пауцмо В. Т.* Образование, с. 498–499 [13], [III].

²⁶ Mazovijos kunigaikščio Siemovito III statutas (1377 m.), žr. *Helcel A. Z.* Starodawne prawa polskiego pomniki. T. 1. Warszawa, 1856 (toliau – *Helcel A. Z.* Starodawne prawa polskiego pomniki), s. 272 (§ XI); karaliaus Vladislovo Jogailos Vartos statutas (1420, 1423 m.), *ibidem*, s. 309 (§ IV); *Hube R.* Prawo polskie w 14-tym wieku. Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego. Warszawa, 1881, s. 114.

²⁷ *Helcel A. Z.* Starodawne prawa polskiego pomniki, s. 110–102 (§ LXX).

²⁸ Ji klaidingai nurodo, kad tik 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutuose įrašomas teisiškai neveiksnus nepilnamečio amžius, atitinkamai iki 14 ir 16 metų, žr. *Старостина И. П.* Судебник Казимира 1468 г. о личной, с. 259.

²⁹ XVI a. trečio dešimtmečio pradžios byloje velionio Aleknos Chreptavičiaus seserys reikalavo,

išryškėja 1506 m. Dobrogosto (Narbutaičio?) našlės byloje su Albertu Goštautu, kuris, jos manymu, neteisėtai užgrobė nepilnamečio sūnaus dvarų valstiečius Daugėliškyje ir Astrave. LDK Ponų Tarybos teismas dėl Dobrogostaičio nepilnametystės –ėjo 14 metus – atidėjo bylos svarstymą *trejiems metams*, „kol užaugs amžių“, taigi teisiškai veiksmu pilnamečiu jis turėjo tapti 17 metų³⁰. Matyti, kad šio pilnametystės amžiaus kilmė lietuviška. 17 metų pilnametystė siejosi su karo prievolės papročiais. PLS numatė jaunuoliams karo tarnybą nuo 17, bet vėlesnėse Statuto redakcijose buvo įrašyti 18 metų³¹, ir tada šis amžius ėmė sutapti su Statute įteisintu pilnametystės amžiumi: nuo 18 vyrams ir nuo 15 moterims³².

5. Aptartose teisinėse situacijose LDK lietuvių ir rusėnų teisė veikė kaip savarakiškos sistemos, o jų teisinių įtakų šaltiniai galėjo skirtis. Tam tikromis aplinkybėmis lietuvių teisės normos, – kai kurios jų užrašomos Kazimiero teisyne, – galėjo paveikti rusėnų teisę, bet konkrečiau *lituanizuoti* buvo tik Kijevo žemės (vaivadijos) autonomiškumą reglamentuojantys dokumentai. Įtikinamai buvo įrodytas Kazimiero teisyne bausmių už vagystę normų panašumas į atitinkamas privilegijų Kijevo miestiečiams 1494 m. ir Kijevo žemei 1507 m. normas³³. Tačiau LDK rusėnų teisė, užrašyta Polocko, Vitebsko ir Smolensko privilegijose, ne tik neperėmė *lietuviškos* išlygos apie nepilnamečių, 7 metų, vaikų atleidimą nuo bendros bausmės su tėvais³⁴, bet ir aiškiai laikėsi senųjų vietinių papročių teisės normų³⁵. Dėl 7 metų teisinės išlygos nustatymo jų nepaveikė net bizantiškos

kad jo našlė ir sūnus Ivanas iš tėvonijos žemių skirtų kraitį. Liudininkai prisiekė, kad Ivanas ieškinio teikimo metu ėjo 14,5 metus, todėl valdovas bylos nagrinėjimą nukėlė iki jam sukaks 15 metų, žr. Русская историческая библиотека. Т. 20: Литовская Метрика. Т. 1. Петербург, 1903 (toliau – РИБ. Т. 20: Литовская Метрика. Т. 1.), ст. 1039–1040. Trakų vaivados, didžiojo etmono Konstantino Ostrogiškio dovio (įkraičio) užrašymo žmonai rašte, valdovo patvirtintame 1528 m. gruodžio 23 d., nurodoma, kad jo sūnus Vasilijus pilnametystę pasieks sukakęs 15 metų, žr. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12 / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. Vilnius, 2001, Nr. 694, p. 531.

Tokių duomenų atradimas prilygsta adatos paieškoms šieno kupetoje, todėl šių eilučių autorius dėkoja kolegoms Jonui Drungilui ir Andrejui Ryčkovui už nuorodas.

³⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6 / Parengė A. Baliulis. Vilnius, 2007, Nr. 31.

³¹ *Gudavičius E.* Lietuvių pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai // Karo archyvas. T. 13. Vilnius, 1992, p. 80–81; Pirmasis Lietuvos Statutas. Kn. 3. Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis. T. II. D. 1 / Par. S. Lazutka ir kt. Vilnius, 1991 (toliau – Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II. D. 1), sk. II. § 5, p. 98.

³² *Ibidem*, sk. I. § 18, p. 80.

³³ *Старостина И. П.* Судебник Казимира, с. 242, 309–310.

³⁴ *Ibidem*, с. 242, 304–310.

³⁵ Pavyzdžiui, kriminalinėje teisėje. I. Starostina išsamiai analizuoja iš vagies atgauto įkalčio

kilmės romėnų teisės su komentarais rinkinys Prochironas (*Procheiros nomos*), Bizantijos imperatoriaus Bazilijaus I Makedoniečio sudarytas IX a. aštuntą dešimtmetį, o į rusų bažnytinę kalbą išverstas XIII a. antroje pusėje. Rinkinio nuorašai LDK rusėnų žemėse pasirodė XV a. pradžioje ir naudoti iki XVI a. pirmosios pusės. Jame buvo numatyta vaikus iki 7 metų atleisti nuo bausmės už žmogžudystę³⁶. Gali būti, kad Prochirono norma įsitvirtino kaip papročių elementas. Viena iš nedaugelio bylų, tiriančių vaikų nusikaltimus, yra iš Polocko. Ją piliainikas Ivanas Hlebavičius su padėjėjais nagrinėjo 1533 m. gegužės 27 d. Teisme vienas bajoras kaltino savo brolio pavaldinio sūnų, kad šis žaisdamas užmušė to žmogaus sūnų. Bylą nagrinėjant konstatuota, kad vaikas nužudytas netyčiom, jiems žaidžiant. Teisėjas nusprendė, kad abi bylos šalys per dvi savaites turės susitarti dėl kompensacijos, antraip sprendimas turės būti priimtas pagal PLS *водлуз прав писаных*³⁷, t. y. byla pirmiausia buvo išnagrinėta pagal Polocko papročių teisę. Šiomis aplinkybėmis galima tvirtinti, kad mažametis vaikas nuo bausmės už žmogžudystę atleidžiamas pritaikant nepilnametystės išlygą, tačiau neaišku kokią: lietuvišką – 7 ar 17 metų, lenkišką – 15 metų, romėnišką-rusėnišką – 7 metų. Linkstame čia įžvelgti nors ir miglotą, bet Prochirono įtaką. Kita vertus, Prochironas nebuvo skolinimo šaltinis Kazimiero teisynui, nes lietuvių teisės septynmečiai buvo atleidžiami nuo bendros bausmės už tėvų vagystę, o ne žmogžudystę. Maskvėnų Rusijos įstatymuose 7 metų pilnamečio samprata imama taikyti nuo 1669 m.³⁸

Keliose retose teismų bylose (kai kurias jų citavo I. Starostina, bet atidžiau neanalizavo) teisėjai bausmes ir kompensacijas už vagystes iki PLS priėmimo galėjo skirti ir pagal LDK lietuvių, ir pagal rusėnų papročių teisę. Prielaidai pagrįsti išanalizuosime tuos teismo sprendimus, kuriuose (ne)taikoma lietuvių teisė, ir pažvelgsime, kaip ji veikia už etninės Lietuvos ribų. Į analizę neįtraukiame magdeburginių miestų bylų. Mums svarbu, kaip jose veikia kolektyvinės atsakomybės LDK fenomenas su 7 metų nepilnamečio vaiko nekaltumo išlyga. 1518 m. gruodžio 10 d. krašto maršalas, Slanimo valdytojas Jonas Radvila nagrinėjo bylą, kurioje Bresto miestietis kaltino Mikalojaus Pacevičiaus tarną Ždanelį, kad jis pagrobė miestiečio 10 kapų grašių vertės raguočių bandą³⁹. Bylinėjantis

(voginio) likimą: laikantis rusėnų teisės, jis atitekdavo ieškovui, lietuvių – didžiojo kunigaikščio kiemui, žr. *ibidem*, c. 308–310.

³⁶ *Старостина И. П.* Судебник Казимира 1468 г. о личной, с. 258.

³⁷ Lietuvos Metrikos knygos Nr. 16 publikacija, žr. Беларускі архіў. Т. 2 (XV–XVI). Менск, 1928, № 219, с. 159. Dėkoju A. Ryčkovui už bylos nuorodą.

³⁸ *Старостина И. П.* Судебник Казимира 1468 г. о личной, с. 258.

³⁹ Lietuvos Metrikos Trečioji teismų bylų knyga, žr. РИБ. Т. 20: Литовская Метрика. Т. 1, ст. 1243–1245.

paiškinėjo, kad M. Pacevičiaus tarnas Ždanelis, už kito Bresto miestiečio anksčiau įvykdytą jo apiplėšimą, kompensuodamasis dviejų kapų grašių pagrobimą ir kitus patirtus nuostolius, užgrobė šioje byloje ieškovo išvardytą turtą. Teisminių ginčų metu išaiškinta, kad Bresto vaitas buvo nustatęs Ždanelio užpuoliką, pas jo žmoną surado įkaltį, ir siūlė jam už patirtus nuostolius *pasiimti piktadari su žmona sau*, dar gauti kapą grašių iš Bresto miestiečio, bet jam *grąžinti pagrobtą turtą* – raguočių bandą. J. Radvila Ždanelį pripažino kaltu ir priteisė ieškovui sumokėti 10 kapų grašių. Jei Ždanelis per teismo nustatytą terminą pinigų nesumokėtų, *jis pats su žmona, vaikais ir turtu* būtų atiduoti brestiečiui į nuosavybę. O savo prarastą turtą Ždanelis galėjo atgauti tik Bresto vaito siūlytomis sąlygomis. Ar J. Radvila šitą bylą sprendė pagal Kazimiero teisyne reikalavimus, nelabai aišku. Į vergovę numatyti atiduoti Ždanelio vaikai galėjo būti 7 metų, todėl šiuo atveju ir lietuviška, ir rusėniška teisė jų atžvilgiu turėjo veikti vienodai. Įkalčio likimas Bresto vaito ir Ždanelio grandyje paliudija teisenoje taikius rusėnų teisę. Laikydamasis Kazimiero teisyne, J. Radvila turėjo raguočius gyvulius atiduoti į valdovo kiemą, bet jis, taikydamas rusėnišką normą, palaikė Bresto vaito poziciją ir numatė įkaltį grąžinti ieškovui. Kita vertus, šios bylos sprendimas gali pasirodyti teisiškai eklektiškas. J. Radvilos nukentėjusiam Bresto miestiečiui patvirtinta 10 kapų grašių kompensacija iš Ždanelio turto gali netiesiogiai rodyti, kad Bresto miestiečio ir Ždanelio grandyje, kai teisė didžiojo kunigaikščio pareigūnas, įkaltis galėjo tekti valdovui, o ekvivalentas – ieškovui, t. y. čia būtų taikyta Kazimiero teisyne norma. Teisinės eklektikos šioje painioje byloje nėra: rusėnų teisė veikė žemesniu bylos nagrinėjimo lygiu, o aukštesniu, LDK pareigūno vadovaujamame teisme, jau vadovautasi lietuvių papročių teisės normomis⁴⁰. Kita šiam tyrimui svarbi byla 1539 m. birželio 22 d. buvo spęsta Vitebsko vaivados Motiejaus Kločkos teisme. Ieškovė moteris *жонка* Akulina Mišliakovičienė pasišovė iš Vitebsko miestiečio Vaskos Kurovižo išpirkti prieš septynerius metus už skolą jam įkeistą tuomet penkiametį sūnų. M. Kločka, atsakovui pateikus svarbų paaiškinimą, nusprendė, kad Akulina dar turės apmokėti vaiko septynerių metų maistpinigius, 20 grašių, nes taip buvo surašyta jos pasižadėjimo rašte, arba vaikas dar dvejus metus tarnaus Vaskai⁴¹. Iš karto atrodo, kad penkiametis 1532 m. už motinos kapos grašių skolą buvo įkeistas nepaisant jokių amžių ribojančių

⁴⁰ Reikia pritarti I. Starostinai, kad Kazimiero teisyne taikymas galėjo būti išplėstas už Lietuvos ribų, žr. *Старостина И. П. Судебник Казимира*, c. 285.

⁴¹ Судебная книга Витебского воеводы, господарского маршалка, Волковыского и Оболецкого державцы М. В. Клочко 1533–1540 (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судебных дел № 9) / Подг. В. А. Воронин, А. И. Груша и др. Москва, 2008, № 123, c. 224–225. Bylą nurodė A. Ryčkovas.

išlygų, todėl čia galima konstatuoti rusėnų papročių teisės normų taikymą dar pirmaisiais PLS galiojimo metais. Deja, Statuto paragrafai šioje byloje jau panaudojami, ir tvirtai įtikina, kad 7 metų nepilnamečio vaiko tiek lietuviška, tiek galima rusėniška išlyga su jos (ne)taikymu į šį LDK teisių kodeksą nepateko. Laisvo žmogaus, šioje byloje berniuko, įkeitimo bylų sprendimas Statute yra numatytas keliuose paragrafuose: a) XI sk. § 6, kai laisvas žmogus už joki nusikaltimą neturi būti atiduotas į vergovę (paverstas nelaisvuju), bet atidirba žalą nukentėjusiam; b) XI sk. § 7, kuriame įsikeitusį vyrą arba moterį šeimininkas privalėjo maitinti, jei įsikeičiant nesutarė kito išlaikymo (maitinimo) būdo, t. y. šeimininkas nedavė sklypo ką nors pasisėti maistui, *нрucoseок*, „prorėžio“. Statutas iš jų darbo šeiminkui priskaičiavo piniginę kompensaciją – už vyro darbą per metus – 15 grašių, moters – 10⁴²; c) XIII sk. § 27 įpareigojo už vagystę, kai įkaltis randamas nusikaltėlio namuose, o žmona ir vaikai juo pasinaudojo, bausti tik vagį, o žmoną su vaikais atiduoti nukentėjusiam ieškovui, kad darbu kompensuotų nuostolius; pinigai už maistą turėjo būti apskaičiuoti taip, kaip PLS numatė įsikeitėliams⁴³. M. Kločka apskaičiavo Statute numatytą (XI sk. § 7) kompensaciją už Akulinos sūnaus maistą: 20 grašių sumokėti iš karto arba, jei neturėtų, už juos dvejus metus atidirbti – po 10 grašių už metus. Be to, matyti, kad kompensaciją už nepilnamečio vaiko maitinimą M. Kločka skaičiavo pagal Statute nustatytą įsikeitusios moters darbo vertę.

Vienintelė iki Statuto įvedimo LDK spęsta byla, kurioje taikoma išskirtinai lietuviška Kazimiero teisyne nepilnamečio iki 7 metų vaiko išlyga, užrašyta LM Antrojoje Teismų bylų knygoje. Duomenys apie teismo vykdytoją valdovo dvirionį Bychovecą leidžia datuoti bylą maždaug 1515–1521 m.⁴⁴ I. Starostina šiuo vieninteliu faktu pagrindė tvirtinimą, kad pakaltinamumo nuo 7 metų taikymas buvo žinomas XVI a. pradžios teismų praktikoje ir buvo skirtas švelninti bendrą šeimos baudžiamąją atsakomybę⁴⁵. Tačiau ji žinojo, kad žemių privilegijose išdėstyta LDK rusėnų teisė neperėmė Kazimiero teisyne veikiančio 7 metų „su-

⁴² Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II. D. 1, p. 272.

⁴³ Ibidem, p. 310.

⁴⁴ Smolensko bajorai broliai Bychovecai kaip kompensaciją už maskvėnų užgrobtas valdas Smolenske ir kaip atlygį už tarnybą valdovui gavo valdyti žmones ir žemes Darsūniškyje ir Eišiškių paviete 1515, 1517 ir 1521 m., žr. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9. Metryka Litewska. Księga Nr 9. 9 księga wpisów. Księga-kontynuacja (1508–1518) / Wyd. K. Pietkiewicz. Vilnius, 2002, Nr. 455, 584, 585, 605; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10 / Par. E. Banionis ir A. Baliulis. Vilnius, 1997, Nr. 56, 95.

⁴⁵ Lietuvos Metrikos Antroji teismų bylų knyga, žr. РИБ. Т. 20: Литовская Метрика. Т. 1, стр. 1053–1055; *Старостина И. П.* Судебник Казимира 1468 г. о личной, с. 259.

augusio“ vaiko, kaip teisės subjekto, o mūsų aptartose rusėnų „vaikų bylose“ tokio amžiaus nėra. Galbūt mokslininkę suklaidino minėtoje byloje aprašomo įvykio vieta: kažkurioje rusėnų gyvenamoje žemėje Lucko ir Bresto vyskupo Povilo Alšėniškio ir kunigaikščio Michailo Mstislavskio žmonės užpuolė didžiojo kunigaikščio tarnybininko Petro draugus-palydovus ir tarnus, juos sumušė, kažkiek jų nužudė, ir apiplėšė. LDK Ponų Tarybos teismas patvirtino užpuolikų kaltę ir nurodė jiems už nužudytus ir sužalotus žmones sumokėti galvapinigius, taip pat atlyginti kitą žalą, o jei būtų negalėję mokėti – juos su žmonėmis ir *vai-kais nuo 7 metų* buvo nurodyta atiduoti nukentėjusiesiems. Nepilnamečiai nuo baudsmės buvo atleisti, bet su sąlyga, kad su tėvais nebūtų dalyvavę žmogžudystėje. Toliau byloje aiškėja, kad ieškovai, valdovo tarnybininkai, už žalą gavę M. Mstislavskio žmones, juos nukirsdino *постунали*, bet P. Alšėniškio duodamų žmonių tuo metu neėmė, o tie vėliau pateko į maskvėnų nelaisvę. Pasigedęs P. Alšėniškio žmonių valdovo tarnybininkas Petras su draugais ir kreipėsi jau į didįjį kunigaikštį ir Lenkijos karalių Žygimantą II. Šis nusprendė, jog vieną kartą nepasiėmę paduodamų žmonių, be to, užkapoję kunigaikščio V. Mstislavskio žmones, jie prarado priteistą žalų atlyginimą. Iš to, kad žmones išsivedė maskvėnai, galima pasakyti, kad kruvinas barnis vyko LDK ir Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės pasienyje, gal prie Mstislavlio ar Mogiliavo. Byla buvo išnagrinėta Vilniuje, laikantis lietuvių papročių teisės (Kazimiero teisyne) normų, iš pradžių tai padarė Ponų Taryba savo teisme, paskui – valdovas. Taigi, už rusėnų žemėse įvykusį nusikaltimą rusėnai pavaldiniai buvo baudžiami pagal lietuvių papročių teisę. Jokio paradokso šioje byloje nerasime, net jei toks iš pradžių ir peršasi. Kuo atidžiausio dėmesio nusipelno bylos atsakovų, prasčiokų rusėnų, šeimininkai, ponai. Jie lietuviai kunigaikščiai, M. Mstislavskis ir P. Alšėniškis, t. y. kilę iš lietuvių kunigaikščių⁴⁶. Jų rusėniškose valdose galiojo lietuvių teisė, todėl minėtoje byloje ir buvo taikomos Kazimiero teisyne normos: bylą tiesiogiai nagrinėjo lietuviški teismai šiuo atveju Vilniuje.

6. Tokių lietuvių teisės anklavų Rusijoje buvo daugiau. Ypač gyvybingas pasitaikė po lenkų teisės įvedimo sparčiai lenkėjusioje Drohičino žemėje. 1528 m. liepos 5 d. didysis kunigaikštis ir karalius Žygimantas II Vilniuje nagrinėjo Elžbietos Astikienės kaltinimą kelioms Drohičino žemės bajorų šeimoms, kad jie varžo jos

⁴⁶ Įvairių publikacijų apie jų kilmę tiek daug, kad net nereikia cituoti literatūros, bet apie Mstislavskį būtina priminti vieną svarbų genealoginį faktą. Šioje byloje M. Mstislavskis, iš tikrųjų Michailas Ivanovičius Zaslavskis, vedęs Julijoną Mstislavskytę ir perėmęs uošvio valdos Mstislavlio dalį. Velionis uošvis – tai Ivanas Jurjevičius Mstislavskis, Lengvenio Semiono Algirdaičio vaikaitis. Pats M. Zaslavskis, pasivadinęs Mstislavskiu, buvo Jaunučio Gediminaičio palikuonis.

įeigų į girią teises⁴⁷. Nagrinėjant bylą paaiškėjo, kad E. Astikienė atsisakė bylinėtis vietiniame žemės teisme (lenkų teisė), nes reikalavo bylą nagrinėti pilies teisme, kurį ji manė esant ir kaip valdovo teismą. Ji įrodė, kad didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis (1432–1440) jos protėvių dvarus buvo perkėles iš vietinės žemės teisės į Lietuvos didžiojo kunigaikščio teisę, ir bylą laimėjo, nes Žygimantas II nusprendė, kad ši byla turi būti sprendžiama pagal Žygimanto Kęstutaičio privilegiją, kurioje įeigų į girią teisės, be abejonų, buvo numatytos. Kitoje byloje Skirminienei 1533 m. spalio 8 d. iš dalies pasisėkė užginčyti lietuvių teisės veikimą Drohičine⁴⁸. Ji siekė įrodyti, kad žentui Sekirkai su žmona – jos dukterimi Skirminaite – du velionio vyro Skirmino užrašyti dvarai negalėjo priklausyti skirtingoms teisėms: Drohičino pavieto ir Lietuvos pavieto, todėl reikalavo bylą dėl dvarų spręsti pagal Drohičino teisę, t. y. lenkų. Žygimantas II nutarė, kad dvaras Lietuvos paviete turi būti grąžintas Skirminienei, nes velionis Skirminas, užrašydamas dvarą, nesilaikė LDK žemės teisėje numatytų procedūrų, o dėl dvaro Drohičino paviete jai buvo leista bylinėtis Drohičine, kaip ji ir norėjo. Lietuvių teisė Drohičine šioje byloje veikė kaip sąvoka „Lietuvos pavietas“, nes šiaipgi ji, kaip žemės teisė, buvo ne kas kita, tik PLS. 1545 m. jaunojo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto siųsti revizoriai tikrino pasienio ir Voluinės pilių būklę, vietinių bajorų privilegijas ir raštus, visų jų prievolių atitinkamoms krašto pilims. Iškilę nesusipratimų dėl prievolių Lucko ir Vladimiro pilims, nes vietos diduomenė ir bajorai atsisakė rodyti jų teises ir pareigas patvirtinančius dokumentus. Nerodė jų ir kunigaikščiai Čartoriskiai, nes, esą, jų pagrindinis, svarbiausias dvaras Čartoriskas stovėjo ne Voluinės, o lietuviškame (Lietuvos) paviete – *именѣе головное, отъчизну нашу, Чорторыескъ маемъ не в повете Волинъскомъ, але в Литовъскомъ*. Teisiškai jie buvo skirtingi teritoriniai vienetai. Čartoriskių pareiškimas apie dvaro teisinę administracinę priklausomybę revizoriams nesukėlė abejonų. Čartoriskių „Lietuva“ tegalėjo būti didžiajam kunigaikščiui tiesiogiai pavaldi, XIV a. antroje pusėje turėjusi atsirasti Gedinaičių dinastijos teritorija Voluinėje⁴⁹. Priklausomybė lietuviškai Voluinės daliai buvo realizuojama kaip teisė iš Čartorisko neatlikti tam tikrų prievolių Lucko ir Vladimiro pilims, o 1545 m. – kaip teisė nepaklusti pilis inspektuojantiems Žygimanto Augusto revizoriams. Šiuo atveju Čartoriskiai XVI a. viduryje gynėsi specifiniu imunitetu „aš priklausau Lietuvai“, t. y. lietuvių teisei, o giminytė su

⁴⁷ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15 / Par. A. Dubonis. Vilnius, 2002, Nr. 14.

⁴⁸ Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga / Par. I. Valikonytė, S. Lazutka ir kt. Vilnius, 1999, Nr. 45.

⁴⁹ Čartoriskiai kildinami iš didžiojo kunigaikščio Algirdo sūnaus Konstantino (mirė apie 1393 m.) pirmosios santuokos palikuonių.

dar gyvu Žygimantu II, teisėtu senuoju LDK valdovu, ir asmeninis pavaldumas jam leido jiems nevykdyti jaunojo karaliaus nurodymų. „Lietuvos teisė“ Voluinėje 1545 m. dar buvo gyva, konkreti, kasdieniška sąvoka. „Lietuviška dalis“ Voluinėje – neabejotinai didžiojo kunigaikščio dalis, kurioje galiojo jo teisė⁵⁰.

7. Septynmečių teisės subjektų (ne)veiksnumo, nepilnametystės amžiaus nustatymas – tai išskirtinis lietuviškos papročių teisės požymis, bet jo kilmės šaltiniai nėra visai aiškūs. LDK rusėnų teisės poveikis ieškomų įtakų arsenale bus bene menkiausias, o romėnų teisės per Katalikų bažnyčią ar Prūsų teisyne – tikėtiniausias. Minėtos išlygos kilmės ir taikymo teisenoje tyrimas suteikė nedidelę, bet veiksmingą galimybę tvirtinti, kad lietuvių papročių teisė veikė už etninės Lietuvos ribų, ir nustatyti, kaip ta teisė veikė bei sąveikavo su vietine rusėnų papročių teise. Nors Rusijoje iki PLS priėmimo jos abi dar buvo atskiros teisinės sistemos, pavyzdžiui, „tarnybininko Petro byla“, lietuvių teisė Drohičine ir Voluinėje, bet jų integracija ir asimiliacija jau vyko. Šią slinktį ypač gerai patvirtina 1518 m. gruodžio 10 d. J. Radvilos nagrinėta „Ždanelio byla“, kurioje taikyta ir rusėnų, ir lietuvių teisė. Teisinė asimiliacija ir integracija sukūrė patikimas prielaidas valstybėje sėkmingai įsigaliooti PLS.

Septynmečių teisės subjektų neveiksnumą gynusio nepilnametystės amžiaus buvo atsisakyta PLS (1529 m.), nes Statuto rengėjai individualizavo bendrą šeimos atsakomybę už vagystę. Antai, XIII sk. § 12, 27 ir daugelis kitų⁵¹ normų (šis skyrius patyrė didelę Kazimiero teisyne įtaką⁵²) griežtai įtvirtino nusikaltėlio asmeninę atsakomybę. Tik vienu atveju PLS buvo panaudotas Kazimiero teisyne taikytas 7 metų terminas – PLS XI sk. § 5 žydams ir totoriams uždraudė turėti krikščionių vergų (nelaisvosios šeimynos)⁵³. Krikščioniškasis teisingumas turėjo būti atkuriamas dviem būdais, iš kurių vienas, skirtas nupirktiems arba nupirktų moterų pagimdytiems nelaisviesiems, reikalavo, kad sulaukę pilnametystės jie šeiminkams atidirbtų *septynerius metus* ir paskui atgautų laisvę. Septynerių metų terminas jau reguliavo kitokius teisinius santykius, bet tokio skaičiaus parinkimas ir taikymas apribojant teisinės išimties veikimą leidžia įžvelgti Statute „ištirpdomo“ Kazimiero teisyne įtaką.

⁵⁰ Dubonis A. Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai. Iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998, p. 83–84.

⁵¹ Pirmasis Lietuvos Statutas, p. 300, 310.

⁵² Старостина И. П. К вопросу об эволюции права Великого Княжества Литовского в конце XV – начале XVI века (на примере сопоставления Судебника Казимира 1468 г. и I Литовского Статута) // 1529 metų Pirmasis Lietuvos Statutas (Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Pirmojo Statuto 450 metinėms pažymėti, medžiaga) / Sud. J. Kubilius (redkol. pirm.), S. Lazutka (ats. sek.). Vilnius, 1982, p. 120.

⁵³ Pirmasis Lietuvos Statutas. T. II. D. 1., p. 270.

THE AGE OF LEGAL COMPETENCY IN CASIMIR'S CODE (1468), ITS ORIGINS AND THE METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE IN LEARNING ABOUT THE FUNCTIONING OF THE LITHUANIAN CUSTOM LAW BEFORE 1529

Artūras Dubonis

Summary

Research on the impact that the Lithuanian custom law had on the laws of the Grand Duchy of Lithuania, especially the study conducted by Inna Starostina, have created favorable methodological opportunities to search for the origins of the oldest collection of Lithuanian custom law norms – Casimir's Code, the first code of penal laws released by Casimir Jagiellon (*Kazimierz Jagiellończyk*, *Kazimieras Jogailaitis*) in 1468 – and to determine the chronology of these norms. There could hardly be any random details impressed in such an exceptional historical and legal monument, which is why it is truly worthy of greater attention. One such detail is that minors, in terms of who was considered a competent legal subject, were considered children under the age of seven. This precise definition of the age of legal competency was meant to individualize general legal responsibility, as children in the family who were not yet “grown-ups” would be excused from punishment. This exception in the legal relations of the day should be viewed as an expression of humanism, itself being of Christian origins. Starostina has indicated where we should search for the source of the age of minority being under seven: its origins lie in Roman law, where it was widely applied in the Christian Church, both of the East and the West, and in secular law. We come across the concept of the “grown-up” seven-year-old child, similar to the norm in Casimir's Code, in the Teutonic Order's Prussian laws. In the Prussian (*Pamedėnai*) statute book of 1340, § 114, a similar age of legal minority and incompetency (under the age of six) applied for the crime of an underage child (aged nine), such as the drowning of another child, where a child under six could not be held as a competent witness in the drowning case. Presumably, by the age of seven, a child could be a suitable witness. In the mentioned Prussian norms, it would be the father of the accused underage child, i.e., aged nine, who was held accountable for his child's crime – the drowning of another child. This means that by having reached the age of 10, a child would be held personally accountable for his actions, thus being considered an adult in terms of the law. In the Livonian historical source, the Livonian Rhymed Chronicle, a similar fact is recorded how in 1260–1261, when trying to subdue an uprising of the Courlanders, the Order's soldiers killed (executed the punishment of death for betrayal) all males from the age of 11 amid the ruins of the Dzintars Castle.

The emergence of exceptions for legal minors (underage children) in Lithuanian custom law is not yet clear, but it could presumably be dated at least as far back as the baptism of Lithuania in 1387 and before 1468. Hypothetically speaking, another possible source is the Prussian (*Pamedėnai*) statute book, as from the beginning of the 15th century, it must have applied in Samogitia, when Grand Duke Vytautas gave these lands up to the Teutonic Order, thus obligating the Samogitian nobility to abide by Prussian laws. Lithuanian custom law did not adopt the norm of legal minority (non-competency) for subjects under the age of seven from Polish law. The statutes of King Casimir the Great made no mention of such an age. In Polish law, a male was considered of age from 15, while a female had to be approaching 13 to be considered a competent legal subject. The only section in the statutes of Casimir the Great is § 70 where a different age is given – the age of 12; having reached this age, an adolescent could start the legal persecution of his and his deceased father's offenders. The age in this norm is related to the influence of Saxon laws.

Two versions of legal adult age applied in the laws of the Grand Duchy of Lithuania prior to the introduction of the First Statute of Lithuania (1529): the Polish version – where one was held to be a competent legal subject from the age of 15 – applied in the Ruthenian lands, and

the Lithuanian version, wherein the chosen age was that of 17, which is associated with Lithuanian war customs. The Statute confirmed the Lithuanian version, but the later-revised editions introduced the age of 18, which coincided with the age of adulthood confirmed within them: 18 for males and 15 for females. We can see from the legal situations discussed above that Lithuanian and Ruthenian laws operated as independent systems. The definition of legal incompetence of subjects aged seven, i.e., the age of legal minority, is an indicator of exclusively Lithuanian custom law, even though its origins are not entirely clear. The impact of Ruthenian laws is most likely very meagre in search for the source of the laws of the Grand Duchy of Lithuania, whereas the influence of Roman law via the Catholic Church or the Prussian statute book is more likely.

Research on the origins of the mentioned exceptions and their legal application offered a small yet effective opportunity to confirm that Lithuanian custom law applied beyond the borders of ethnic Lithuania, also helping to determine how it functioned and interacted with local Ruthenian custom law. Even though prior to the adoption of the First Statute of Lithuania both were still separate legal systems in Rus', they were already being integrated and assimilated. This legal assimilation and integration created reliable provisions within the state, paving the way for the successful implementation of the Statute.